

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Любовець Надії Іванівни на тему **«Становлення української мемуарної традиції: історико-бібліографічне дослідження»**, поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

Актуальність теми дослідження Надії Любовець обумовлена відсутністю в українській історіографії дослідження, присвяченого вивченню минулого української мемуаристики під кутом зору джерелознавчого дискурсу та як специфічної культурно-історичної проблеми, що впливала на суспільно-політичне і культурне національне життя, передусім у добу нової та новітньої історії. Не досліджено її вплив на національно-визвольних рух ХХ ст. Мемуари заслуговують на окрему особливу дослідницьку увагу як пам'ятки вітчизняної рукописної і книжкової спадщини та об'єкти складного і масштабного бібліографічного аналізу. Систематизація усього огрому мемуарних джерел, дозволить їх увести до електронних баз даних бібліотек. Він дасть можливість підготовки спеціальних бібліографічно-історичних покажчиків української мемуаристики. Брак якого сьогодні дуже відчутний.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і тематикою науково-дослідних робіт. Дисертаційне дослідження виконано в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) в межах наукових тем Інституту біографічних досліджень: «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації» (2013–2015 рр., державний реєстраційний номер 0113U001146); «Біографіка, біобібліографія та біографістика в сучасному науково-комунікаційному просторі України» (2016–2018 рр., державний реєстраційний номер 0116U003165); «Біографіка та біобібліографія як інформаційно-комунікативний ресурс в умовах суспільно-політичних і культурних трансформацій українського суспільства» (2019–2021 рр., державний реєстраційний номер 0119U000133); «Сучасна біографіка та біобібліографія: нові форми дослідницької та видавничо-інформаційної роботи, інтеграції та поширення біографічних знань» (2022–2024 рр., державний реєстраційний номер 0122U000640).

Ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій сформульованих у дисертації. Ґрунтовний аналіз дисертаційної роботи Н. І. Любовець дозволяє дійти висновку, що автором досягнуто поставлену мету. В межах п'яти розділів дисертації автором досліджено та узагальнено мемуаристична література з історії України від князівських часів, через добу козацької держави до часів нової і новітньої

української історії. Охарактеризовано основні жанри та особливості спогадальної літератури.

Усі наукові положення і висновки дисертаційного дослідження цілком обґрунтовані, взаємопов'язані із змістом роботи, мають теоретико-методологічне та науково-практичне значення. Композиційна побудова представленої до захисту дисертації підпорядкована логіці висвітлення результатів дослідження. Виважене застосування комплексу методологічних підходів, зокрема системного та соціокомунікаційного, а також арсеналу наукових методів (структурно-функціонального, порівняльного, проблемно-тематичного, хронологічного, контент-аналізу та ін.) дозволило авторові отримати науково обґрунтовані результати. Висновки дослідження є чіткими, виваженими, відповідають поставленим завданням, розкривають особливості функціонування спеціалізованих меморіальних установ інституту президенства. До переваг дисертаційної роботи слід віднести логічність структури та взаємоузгодженість мети, завдань, об'єкта, предмета дослідження, наукової новизни та висновків дослідження.

Усі наукові положення і висновки дисертаційного дослідження цілком обґрунтовані, взаємопов'язані із змістом роботи, мають теоретико-методологічне та науково-практичне значення. Композиційна побудова дисертації підпорядкована логіці висвітлення результатів дослідження. Виважено застосовано комплекс методологічних підходів, а також арсеналу наукових методів (структурно-функціонального, порівняльного, проблемно-тематичного, хронологічного, контент-аналізу та ін.) дозволило авторові отримати науково обґрунтовані результати. Висновки дослідження є чіткими, виваженими, відповідають поставленим завданням, розкривають особливості функціонування. До переваг дисертаційної роботи слід віднести логічність структури, завдань, об'єкта, предмета дослідження, наукової новизни та висновків дослідження.

Новизна дослідження та отриманих результатів і їх достовірність.

Вперше здійснено аналіз історії та сучасного стану бібліографічного дослідження українського мемуарію, його інформаційного потенціалу для розкриття багатоаспектних особливостей мемуаристики як окремого виду історичних джерел. Виокремлено основні підходи до вивчення мемуарів, які функціонують в науковому дискурсі: історико-бібліографознавчих напрацюваннях бібліографії для евристичного пошуку мемуарних джерел, інформаційного потенціалу для їх класифікації; історико-джерелознавчих дослідів текстів мемуарів як історичного джерела. Простежено основні періоди розвитку української мемуарної традиції та згруповані за хронологічно-тематичним принципом: ранньомодерних (Козацька доба – до кінця XVIII ст.); доба Українського національного відродження (перша половина XIX ст. –

початок ХХ ст.); період Першої світової війни (1914–1918 рр.) та Української революції (1917–1921 рр.); національного та істпартівського дискурсів українського мемуарного простору 1920–1930-х років.

Аналіз історіографічної частини та основної частини дисертації.

Дисертанти у своїх дисертаційних роботах застосовують два основних підходи. Або намагаються звузити тему і хронологію для того щоб глибше і вичерпніше розкрити обрану тему. Або навпаки, ширше поглянути на проблему, щоб розкрити основні тенденції і подати головні напрямні досліджу. Надія Любовець обрала другий шлях. Що дало їй більше місця присвятити проблемам методології питання про мемуарну літературу в Україні, простежити основні тенденції розвитку цього літературного і історично-джерелознавчого жанру.

У вступній частині автор переконливо говорить, чому актуальна ця проблема для історичної бібліографії і історіографічних дослідів. Україна не має свого компендіуму інформації про мемуаристику, як свого часу зробила Москва, видавши «Історію дореволюційної Росії в щоденниках і спогадах» (1976-1989; у 5 томах та 13 книгах). Подібну працю росіяни здійснили ще до революції руками своїх бібліографів Г. Геннаді й С. Мінцлова. Поляки мали свого професора львівського університету Л. Фінкля, який досліджував польську мемуаристику. Власне варто було і назвати київського професора В. Іконнікова, який дослідив комплекс мемуарної літератури у своєму «Досвіді російської історіографії».

Н. Любовець слушно зазначає, що російська і польська сторона у цих покажчиках займалася банальною «крадіжкою» українського матеріалу, вважаючи його частиною польської і російської історії, бо не визнавали окремого українського національного історичного процесу. І завданням української сторони – є видання компендіуму по усьому комплексу української мемуаристики за тисячолітню нашу історію. Усвідомлення цього, – пише дисертантка, – спонукало Інститут біографічних досліджень НБУВ розгорнути роботу з розбудови єдиного реєстру мемуарів, який би уможливив розуміння масштабності явища та надав суспільству широкий доступ до цього унікального ресурсу» (с.65) Власне цьому далекосяжному науковому плану присвячена уся дисертаційна праця Н. Любовець, що само по собі заслуговує на схвалення і всебічну підтримку.

Далі дисертантка розглядає методологічно-теоретичні проблеми національної мемуаристики та історіографію питання.

Методика роботи заслуговує на позитивну оцінку. Авторка вкладає українську мемуаристику в контекст світової історії. Наводить широке коло фахівців з цього напрямку джерелознавства в Західній Європі та Північній Америці (Ж. Прессер, В. Деккер, П. Берк, М. Ліндемманн та ін.). Розглядає доробок українських джерелознавців на їхньому тлі: М. Грушевського,

Д. Багалія, О. Барвінського, Д. Дорошенка, І. Кривецького, І. Крип'якевича, І. Калиновича, І. Огієнка, І. Борщака (с.105-107). На с.108 я б додав і Осипа Назарука – письменника і публіциста, не науковця, але людини, яка кинула в суспільстві клич – писати мемуари для передачі майбутньому поколінню свого негативного досвіду будівництва української держави.

Дисертантка пропонує свою періодизацію історіографічного доробку мемуаристики, про який ми згадували у відзиві вище. Це підсилює висновки і саму роботу Н. Любовець. Хоч на наш погляд доба Першої світової війни і Української революції заслуговує на окремий період – 1914-1921 роки. Бо більшість мемуарів другої половини ХІХ – поч. ХХ ст. більше стосуються людей ще малоросійської ідентичності. А перемога модерного українця над «загальноросом» наступила лише з початком війни за незалежність. В 1920-ті 1930-ті роки в Західній Україні і Європі мемуари писалися політичною еміграцією, яка була відверто протисовєтські й протимосковські наставлена. Тому він заслуговує на окремий період, з додачею часу європейської і американсько-канадської еміграції українців в часах по Другій світовій війні.

Розумуючи значення мемуарів в суспільному і культурному житті Н. Любовець стверджує слушно, що мемуарам притаманна єдність суспільного і індивідуального. Суб'єктивні за своєю природою, вони відображають об'єктивний хід історії. (с.79) Методологічною основою вивчення мемуарів вона пропонує такі ключові концепти, як «покоління», «місця пам'яті» або «місце зустрічі» (с.80). Дисертантка влучно підкреслює, що мемуари є ледь не головним джерелом (поруч з листуваннями) для дослідження проблеми національної свідомості, або ідентичності (с.84)

Авторка присвячує окрему главу розважанням над жанровим різноманіттям мемуаристики, яку вона розбиває на : спогади, щоденники, автобіографії, біографічні спогади (не зрозуміло, що вона вкладає в це поняття, і чим воно відрізняється від просто спогадів), автобіографії, некрологи, листи, літературні записи (теж не зрозуміло, що має автор під цим поняттям) (с.88). В цілому таке членування не викликає заперечень. Авторка намагається зрозуміти мемуаристику в широкому zakresі. Бо мемуарні моменти трапляються часто в листах і некрологах. Проте при такій широті включення можна «проковтнути» мемуарами окремі джерелознавчі напрями, якими є епістолярна спадщина і некролог, як жанр науково-літературної продукції. Бо як включати до мемуаристики листи і некрологи, тоді можна включати і історичні дослідження, розвідки і студії, які часто теж мають елемент особистих живих вражень. В вужчому сенсі мемуари – це спогад автора про події, що минули давно чи недавно. Між тим дисертантка додержується ширшого розуміння мемуаристики, включаючи літературознавчий науковий напрям і художню літературу до

мемуаристики і художній жанр нон-фікшн (с.91). На що має цілковите право, бо такий погляд має повне право на існування.

Н. Любовець дає таке визначення новому терміну, який вона вводить в дисертації – *мемуарій* – це комплекс мемуарних творів, що характеризується широким розвитком жанрово-стильових пошуків мемуаристів у різні історичні періоди та в різних контекстах (с.95)

В методичній частині роботи дисертантка говорить про низку термінів і понять, які в цілому є новими для нашої історичної науки, книгознавства та біографістики. Вона застосовує поняття «комунікативні інтенції» як рівнодійної мотиву й цілі (бажаного результату) діяльності, спілкування і взаємодії людей (с.74), яка викликає авторське бажання писати спогади. Пише про спонукальні мотиви інтенцій мемуариста, говорить про переплетіння їх з «коекзистенцією», говорить про поняття «контексту» й про «види комунікації» (автокомунікація, міжособистісна, сімейна, міжпоколіннева, фахова). Авторка говорить про діалог/комунікацію, як взаємодію трьох начал: адресанта, адресата і нададресата. Таким чином дисертант звертається до досягнень семіотичної школи М. Бахтіна і Ю. Лотмана. В цілому методологічно-теоретична частина розділу на наш погляд справляє позитивне враження у дисертації.

Чого мені бракувало – це розумування про різниці, які існують між основними видами мемуарів: передусім між спогадами і щоденником. Не усі спогади є відірваними від щоденної хронології зміни днів, і не всі щоденники прив'язані лише до хронології подій та не мають загальнофілософських чи суспільствознавчих розважань автора. Бувають окремі композитні типи цих двох жанрів мемуарної продукції, які поєднують в собі обидва жанри.

Отже третина обсягу дисертаційної праці присвячено теорії питання. Н. Любовець розроблені принципові питання української мемуаристики, визначено її основні історичні етапи, запропоновано систему класифікації мемуарів, в основу якої покладено форму відтворення подій й викладу матеріалу. Простежена активна імплементація мемуарів у науковий дискурс. Авторка погоджується з Микитою Шаповалом, який вважав, що мемуари мали після поразки визвольних змагань ідеологічно запевнити нормальний хід нового відродження. (с.109)

Треба визнати цю частину роботи Н. Любовець в основних рисах вдало виконаною і переконливою.

Наступна історіографічна частина є менш переконливою. Складність роботи Любовець у тому полягала, що основна частина дисертації по суті так само досліджує історіографічно проблему видання і змісту української мемуаристики. Тому не вдалося зовсім уникнути певних повторів. Приміром і в основній частині і історіографії пишеться про існування двох дискурсів:

національного і комуністичного (с.110 і 313-324 і 341 і далі) і називаються найголовніше видання, де ті спогади друкувалися – журнали «ЛНВ», «Літопис Червоної Калини», календар-альманах «Дніпро» тощо. Згадуються видавництва і кооперативи Галичини, які займалися виданням мемуарів, називаються тих же авторів мемуарів. Хоч ступінь оцінки відрізняється. В основній частині він докладніший. В історіографічній частині авторка пішла шляхом розповіді про основні тенденції і основні пам'ятки мемуарної ділянки. Але не завжди це вийшло вдало. Якраз ключових видань мемуарів вона назвала дуже неповно. Приміром названо Н. Миронець, що видала мемуари Олени Теліги, М. Федунь – Осипа Назарука (варто було згадати і Мирославу Дядюк), В. Сергійчука – Софії Русової (насправді її спогади ще в 1930-х видав кооператив «Дніпро», А. Жук і В. Дорошенко), С. Білоконя – спогади М. Грушевського, Р. Пирога – П. Скоропадського, Ю. Пінчука – мемуарні матеріали М. Костомарова (с.122), О. Путро, Т. Вересовської, В. Кучмаренко – «Щоденники, 1923-1929» (Київ, 1997) та С. Шмельова, В. Плачинди і І. Гирича – «Щоденник. Про дні минулі (спогади)» (Київ, 2011) С. Єфремова.

Між тим варто було назвати видання ключових фігур українського руху: Щоденники М. Грушевського (І. Гирич, С. Панькова; Світлана Михайлівна зразково видала мемуарне джерело, якому поки не має рівних; самі спогади дисертантка знає, бо говорить про них в іншому місці); спогади П. Скоропадського (ІУАД; з докладним дослідженням про зміст І. Гирича), Спогади і щоденники Є. Чикаленка, які видала Інна Старовойтенко. А це цілих 8 томів і майже 20 років праці. Кількісно і якісно мало хто може дорівнятися її праці. Чомусь не згадана самовіддана праця Віктора Короткого над виданням спогадів про В. Антоновича (у 2-х томах «Син України»), його кількатомні спогади студентів про київський університет Св. Володимира («З іменем Святого Володимира : Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників»). Ну і важливо було згадати серію видань спогадів видавництва «Темпора» 2000-х (спогади Д. Дорошенка, М. Галагана). Зрештою не згадано УНІ в Варшаві і мабуть найкращий про ХІХ – поч ХХ ст. твір – спогади Олександра Лотоцького «Сторінки минулого» в чотирьох томах (1932-1934), які є не лише мемуарами, а фактично історією дореволюційного українського руху, пропущену крізь призму вражень автора мемуарів.

Напевно варто було б навести і ключові мемуари про шістдесятництво: спогади Сергія Білоконя, Ірини Жиленко, Леся Танюка. Видані самими авторами. Останній має кілька десятків томів і включають ще й документи епохи. Проблемно виглядає авторський підхід досліджу – не систематичне освітлення, а лише репрезентаційне. Отже говориться лише про якісь джерела, на авторський вибір. Разом з тим дисертантка достатньо повно і точно називає основних фахівців-джерелознавців, що досліджували у своїх загальних нарисах і

мемуаристику: М. Черноморський, О. Курносів, М. Варшавчик, Г. Стрельський, А. Санцевич, М. Ковальський, Ю. Мицик, Я. Калакура, С. Макарчук. (с.120)

В основній частині Н. Любовець розпочинає з оцінки витоків і постання мемуарної традиції. І торкається ще часів киеворуських домонгольського періоду. Вона виявляє мемуарний елемент в літопису Нестора, поученнях Володимира Мономаха, паломництві ігумена Даніїла (с.141). Включення цієї доби, як і часів козацьких літописців ХУІІ-ХУІІІ ст. в розповідь у зміст дисертації викликає запитання. Це ділянка спеціальних історико-літературних знань (особливо час князівської України-Руси). Бо ці мемуарні вставки є радше об'єктом для дослідження літературознавства, яке спеціалізується на староукраїнській літературі. Вже занадто велика ментальна, видова і жанрова різниця між цими документами і мемуарами ХІХ-ХХ ст. Проте авторка мала право на такий підхід, бо ставила за мету показати розвиток мемуарної традиції на протязі тисячоліття української історії.

Брати такий обшир фактичного матеріалу небезпечно. Варто врятувати роботу від хронологічних лакун. А вони будуть неминуче траплятися. Так, не має у дисертантки нічого про литовсько-польську добу, коли мемуарів було створено значно більше, ніж в часах князівських і козацьких.

Н. Любовець аналізує докладно добу часів Козацької гетьманської держави. Згадує і післямову першодрукаря Івана Федорова у львівському Апостолі» 1574 р. (с.154), оцінює «Мандри святими місцями Сходу 1723-1747 років подорожнього Василя Григоровича-Барського (с.149), діаріуш Атанасія Филиповича (с.163), козацькі діаріуші М. Ханенка, Я. Марковича, П. Апостола, П. Борзаківського, П. Ладинського, Д. Туптала (митрополита Ростовського), П. Орлика (с.163-187), священника Іллі Турчановського (цікаво, що його біографію і щоденник використав для свого роману Валерій Шевчук), козацького літописця С. Лукомського

Третій розділ дисертації присвячено мемуарам доби національного відродження ХІХ – початку ХХ ст. Третій, четвертий і п'ятий розділ – найкращі частини дисертації. Вони вирізняються систематичністю достатньо повним охопленням матеріалу. Саме в них авторка демонструє свої знання, дослідницький досвід і досить значну евристичну ерудицію.

Початок ХІХ ст. в неї репрезентують мемуари А. Левшина, нотатки І. Андрієвського, Г. Титова, спогади запорожця Микити Коржа (1731-1835) (1842) (с.205-207). Чомусь відсутні одні з найінформативніших спогадів першої половини ХІХ ст. – щоденник Київського митрополита Серапіона і співробітника з розкопом митрополита Євгенія Болховітінова К. Лохвицького.

Розпочинає власне український період сучасної мемуаристики п. Любовець від друку щоденнику Т. Шевченка в «Основі» (1861-1862). І це дуже правильно і слушно.

До мемуарної літератури дисертантка віднесла і нариси професорів про Харківський університет (с.210). Мабуть тоді варто було б дати аналогічний «Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884)» под ред. В. Іконникова. (1884). Бо багато біографічних статей написано на підставі живих спогадів.

Авторка роботи окрему главу заслужено присвятила журналу «Киевская старина» – перше періодичне видання в Україні, яке ставило на меті друк мемуарів від Козацької доби до сер. ХІХ ст. Пані Любовець наводить грандіозну цифру надрукованих мемуарів за часи існування журналу (1882-1906)– аж 280 штук (с.227-230). Важко хіба погодитися з твердженням, що головний редактор В. Науменко посилив українофільську спрямованість (с.228), скоріше така спрямованість превалювала у перший період, коли фактичним ідеологом журналу був В. Антонович. Н. Любовець вдало намагається класифікувати друковані у «Киевской старине» мемуари. Вона їх поділяє на: *автобіографії* (9 шт.), *щоденники*, *подорожні нотатки*, *записки іноземців*. Вперше можна казати про мемуарний пласт суто українських діячів другої половини ХІХ ст. Крім окремого блоку спогадів про Т. Шевченка, авторка згадує мемуарні записки Г. Честахівського, М. Костомарова, А. Костомарової, В. Беренштам, Ф. Лебединцева. З'явилися перші мемуарні окремі видання з української суспільної проблематики: про Т. Шевченка, М. Драгоманова (про учителів Полтавської гімназії), Олени Пчілки (про М. Старицького), П. Лебединцева (про Київську козаччину) (с.237).

Менше в роботі Н. Любовець представлений галицький контекст мемуаристики. Але вона згадує про основні періодики, де такі друкувалися: «Зоря галицька», «Зоря», «Правда» тощо (с.238).

Заслужено перше за значенням місце дисертантка відводить «Літературно-науковому віснику» (ЛНВ) М. Грушевського (с.244-245). І починає вона логічно з друку недописаних спогадів Володимира Антоновича, друкованих після його смерті (1908). До мемуарів вона відносить матеріали з ЛНВ М. Грушевського («По світу»), пароха М. Зубрицького, С. Шелухіна, К. Широцького, Л. Полусмак, П. Грабовського, Р. Заклинського (про Ю. Федьковича), Г. Хоткевича, П. Капельгородського, М. Лазаревського, М. Галіна, Ю. Будяка, кубанського письменника В. Мови (Лиманського), Л. Жебуньова, В. Яновського (с.244-245, 262-265). На відміну від «Киевской старини», це вже не утраквістичні російсько-малоросійсько-українські, а лише українські спогади.

У четвертому розділі Н. Любовець пише про українську мемуаристику часів Першої світової і Української революції (1914-1921). Вона згадує видання Запорізького відділення Ін-ту української археографії та джерелознавства НАНУ ім. М. Грушевського під керівництвом А. Бойка («Джерела з історії Південної України»). Робить наголос на спогади учасників військової формації УСС/УГА: В. Вишиваного, І. Боберського, В. Курмановича, А. Кравса, С. Шухевича, Р. Купчинського, Д. Паліїва, О. Левицького та ін. (с.276-284). Відзначає видавничі кооперативи, які спеціалізувалися на мемуарному жанрі літератури: кооперативи «Червона Калина» (Л. Лепкий), журнал «Літопис «Червоної калини», календар-альманах «Дніпро» наддніпрянських емігрантів В. Дорошенко і А. Жука, які там видали спогади, як свої так і Б. і Г. Лазаревських, А. Маршинського, С. Сірополка, С. Русової. Це був час розквіту спогадальної літератури.

У кінці розділу Н. Любовець класифікує основні змістово-ідеологічні групи мемуарів: *військові мемуари, політичних лідерів українського руху, вчених і громадсько-культурних діячів, мемуари лідерів більшовизму, учасників Білого руху* (с.289-301). Такий поділ тематичний варто вітати у дисертації. В цій главі авторці вдалося виокремити головних персонажів мемуаристики, чого не було в історіографічному вступі. Є невеличкі неточності. Щоденник В. Винниченка названий спогадами (с.290)

Наприкінці розділу є ще один кваліфікаційний список – розподіл мемуарної літератури за жанрами (с.302-306). Авторка виділяє такі і наводить влучні приклади: *традиційні спогади* (В. Андрієвський, Й. Гірняк, Г. Кох, Д. Дорошенко, П. Скоропадський, М. Ковалевський, М. Тишкевич, Ю. Тищенко), *щоденники* (В. Вернадський, В. Винниченко, Є. Чикаленко (без рознесення окремо ще й спогадів останнього), Д. Донцов, Ю. Тищенко (неопублікований), *автобіографії* (Ю. Тютюнник, Я. Токаржевський-Карашевич), *симбіоз спогадів і наукового дослідження* (Іс. Мазепа «Україна в огні й бурі революції»), *спогади військово-історичні дослідження* (В. Петрів, С. Шухевич, К. Левицький) (с.302-306)

В останньому п'ятому розділі Н. Любовець досліджує еволюцію мемуарного простору 1920-1930-х рр. Власне, можна з дисертанткою посперечатися відносно дати 1930-ті, коли вже національного дискурсу в підросійській Україні не було. Авторка подала переконливу картину різних дискурсів та головних періодичних видань, які вона називає. Це журнали Історичної секції ВУАН, що виходили за редагуванням академіка Грушевського («Україна», «За сто літ») (с.313). Авторка ще називає «Записки УНТ», які вже не виходили. В 20-х рр. це вже був фантом. Просто Грушевський проставляв на деяких своїх виданнях другу нумерацію, що нав'язувало його секцію до

дореволюційного УНТ, як попередника УАН. Крім того варто було б додати «Записки історико-філологічного відділу ВУАН» за редакцією А. Кримського, С. Єфремова і М. Грушевського, де також друкувалися мемуари. Н. Любовець слушно називає ключові тематичні книги «України» і «За сто літ» (останнє передусім було виданням для друку мемуарів). Вона говорить про мемуарний блок в числі про М. Драгоманова (спогади І. Антонович, Олени Пчілки) (с.318), М. Костомарова (318-323). Відзначає жанри мемуарів у виданнях М. Грушевського (автобіографії, щоденники) (с.323-324). Зрештою спогади були і в книжках «України» по П. Кулішу, В. Антоновичу, І. Франку тощо.

В останній главі дисертантка пише про нав'язування істпартівського канону та комуністичну ідеологізацію мемуарів присвячених революції 1917-1921 років, подаванню їх з точки зору більшовицького дискурсу. Але не всі спогади тоді мали жорстку більшовицьку цензуру, і дозволяли собі певну об'єктивність у судженнях. Авторка спиняється окремо на мемуарні публікації в харківському журналі «Літопис революції», який ще у 1920-х мирно співіснував з журналами М. Грушевського.

Крім згадуваних невеликих неточностей у дисертації Н. Любовець наведемо і головні узагальненого характеру, на наш погляд, недоліки:

1. За рамками дослідження опинився великий еміграційний період мемуаротворення в післявоєнний період в Західній Європі та Північній Америці (1945-1991). В історіографічній частині лише згадується журнал «Український історик» (1960-1980-х років) (без імені його творця проф. Л. Винара), який друкував такі спогади. Але в США і Канаді були сотні періодичних видань, які друкували мемуари і виходили спогади й окремими виданнями – книжками. (приміром газети «Свобода», Америка», журнали «Український самостійник», «Визвольний шлях», «Вільна Україна», видання УВАН і НТШ тощо). Між тим це мабуть найбільший час творення національної мемуаристики поза засягом комуністичної цензури.

2. Викликає запитання доречність поєднання мемуаристики середньовічного і ранньомодерного часу з Новою і Новітньою добою. Про що було вище.

3. Випав з дослідження великий період мемуаристики в історії України: польська доба: ХІУ-ХУІ ст. Також не проаналізовано центри мемуарного друку міжвоєнного періоду: в Польщі (УНІ в Варшаві), Чехословаччини (УВУ, Вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова в Празі), Франції (журнал «Тризуб» тощо.

4. Авторка раз лише називає мемуари ще не видані – Юрія Тищенка (Сірого). В такому б разі вартувало цю проблему обговорити в окремій главі. Бо це питання має значну важливість. Бо невиданий грандіозний щоденник за цілу

першу половину ХХ ст. Андрія Жука (канадський оттавський архів, більше пів сотні зошитів), так само в Канаді зберігається й щоденник Євгена Бачинського – лідера Швейцарської громади українців, щоденник Сергія Білоконя та ін.). Не виданим лишається багатотомний щоденник лідера галицьких народовців Олександра Барвінського (Рукописний відділ Ін-ту літератури ім. Т. Шевченка НАНУ).

5. Дисертантка подекуди користується в своїй роботі ще старою советською термінологією: «радянський» – комуністичний евфемізм їхньої влади, «південноруський», «малоросійський» тощо.

Проте, висловлені зауваження та міркування мають дискусійний характер і не знижують високої оцінки змісту дисертаційної роботи та отриманих автором результатів. Основні положення, матеріали та результати дослідження дисертантки апробовані на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Обсяг і зміст наукових публікацій свідчать про повноту викладів результатів дисертації. Автореферат дисертації містить головні положення повного тексту дисертації.

Дисертаційне дослідження Любовець Надії Іванівни «Становлення української мемуарної традиції: історико-бібліографічне дослідження» є новаційною, самостійною і завершеною працею. За актуальністю, новизною поставлених завдань, обґрунтованістю концептуальних засад, теоретичним рівнем і практичним значенням робота відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а дисертантка Любовець Надія Іванівна заслуговує на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Офіційний опонент

доктор історичних наук,
завідувач відділу Джерелознавства Нової історії України
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України

Ігор Гирич

